

ՏՂԱԴՐՈՒՄ ԵՒ ԿՆՈՒՆԷ.

Ախալքալուքի գաւառի հայ գիւղացի լոյի կնոջ գրութիւնը շատ տնտեսական է. նա մինչի ծննդաբերութիւնը կրթում է տան բոլոր ծանրութիւնը: Այն միայն նպատաւոր է լոյի կնոջ համար, որ այս ժամանակ եթէ ամառփոխ է լինում, այսինքն մի բան է ցանկանում ուտել՝ անշուշտ զբանում, տալիս են, ապա թէ ոչ, նրանց կործիքով, ապագայ երեխայի աչքը ծուռ կը լինի: Բայց եթէ կինը 'ի շարն է գորն ածում զբանց հաւառը, նրան սրաբորոզ են տնուանում և մի խնձոր ծածուկ լուանում են լակամանի մէջ և տալիս նրան, որ ուտէ և բարբաղութիւնն անցնի. կամ մի քարզանի մէջ գնում են ամուսնու արեխը և ծածկան տանում լոյի կնոջը, տոււմ. ըն՛, ել, մարքա բան է բերէ: Կինը միամիտ զեր է կենում, աւանում, բանում է քարզանը, տեսնում է արեխը, զգում և բարբաղութիւնն անցնում է. Թէև հաւատում են, որ երեխան ում զէմը խաղալ, նրա բնաւորութիւնը կ'ստանայ, սակայն հանգամանքները թող չեն տալիս նրանց ընտրելու և լաւ մարդկանցով չըլլալատուելու: Յաճախ պատահում է, որ իրենց տանով, երեխան չան, իշու զէմ է խաղում և զբանց բնաւորութիւնն էլ ստանում:

Յոյի ժամանակ զգուշանում են երկու այլ մարդկանց միջից անցնելու, որ երեխան կ'սի չլինի—ժամանակին սաք ելնէ քալլէ: Նաև մտառ զառի միս չեն ուտում, որ երեխաները թփիի չլինին—գեռահաս չմեռնին:

Նրկունքի ժամանակ կինը ծուռ է լոքում ուր էլ որ պատահում է, միայն ազամարդկանցից հեռու. իսկայն կանչում է ծննդկանի մայրը, եթէ միայն ծնունդն անգրանիկն է և սա իւր հետ բերում է բալուրոցը: Գալիս է և զայեկը — մանկաբարձուհին—որ իւր հնարագիտութեամբ աշխատում է թեթեւացնել ծնունդը: Թէև կանայք ընդհանրապէս հնչաւանքն են, բայց և պատահում է, որ երկար տանելում են երկունքի ցաւով: Այսպիսի գէպերում կնոջը կապերտի մէջ գնում, օրօրում են, մէջքից շալակելով թախա են դարձը:

նուժ, նստեցնում են մի ուրիշ նստած կնոջ ծնկների վրայ և յետևից առնում երեխան, բերանը չիչ են տալիս և օտարում են փշել, տիրացու են կանչում և գլխին համալիլ կարգացնում: Միևնոյն նպատակով փէշի մէջ ածած ջրից երեք ուժայ խմեցնում են ծննդկանին և մնացածը սրակում երեսին կամ ամուսինը և կամ նա. ով տեսել է ոձը զորտին խայթելիս, բաժանել է նրանց և երեք անգամ անցել, գարձել նրանց միջով: Իսկ ինքը ծննդկանը, անիծելով իւր սև բազդը, Չորեքմուտքին, Ուրբեմուտքին և Կիրակմուտքին օգնութեան է կանչում: Ժողովրդեան կարծիքով երեխան աշխարհ գալիս—հագեցէն հագի բաժանուելիս—ծննդկանն Աստուծոյ ինչ խնդրէ կը կատարուի:

Եթէ երեխան անձայն է ծնում, նրան պարկեցնում են օտար ջրի մէջ, գլխին ամանով, չթասով, օտար ջուր գնում, մէջը ծածրի լուցիկ վառած, ընկերքի տակը կրակ են լցնում և պորտը գէպի երեխան քաշում, ականդի տակ ամաններ միմեանց խփելով հնչեցնում, մինչև որ հոգևորնայ: Եթէ ծնունդն աստղիկն է և մայրը գարձեալ տանդում է սանջուլ ցաւով, ամուսինը ջուրը մկրբում է, Եսինքն մկրատով կտրում է, կամ ծննդկանն եօթը հաա զալթնէ կռնակ է կուլ տալիս, որ սանջուն կարի: Դախակը երեխայի պորտը կտպում, ձորհնեալ Հայր Սուրբ, Աստուած ճշմարիտ ասում և բազաւոր լինելու համար ամբի վրայ է գնում, գանակը քսում և ասում. «Ի՜նչակը քոռ է չի կարէ», փոզ են տալիս, որ բերանն է առնում և կտրում. երբ ընկնում է՝ տանում թաղում է եկեղեցում, որ երեխան ժամատէր լինի, ուտեցնում են անասունի, որ անասնուէր լինի և կամ գցում շարլու պոխան, որ շոր գանոզ կամ շարչի լինի: Իսկ գանակը գնում են ծննդկանի բարձի տակ և երեխան միւսանից հանելիս, մեռածըրում լուսնում, որով և սրբւում է:

Դախակը աղօթք չնշխալով երեխային գնում է մազի վերայ, սրովհետև զեռ անկնունք է և եթէ զեանին կամ ուրիշ բանի վրայ գնեն՝ չարերը կը զարնեն կամ կոխ կը լինի: Յետոյ ծննդկանին կանգնեցնում է տաշտի մէջ և տէրունա-

կան ազօթքն տսելով՝ կիսից վայր լուանում և պարկեցնում գամի օգան:

Եթէ ծննդկանն ուրիշ սենեակ է ազատուել, նքա ձեռքը տալիս են ծայրին մի սոխ ցցած ակիշ և սա տէրուեալան ազօթքն տսելով և իւրաքանչիւր շէմքից անցնելիս երեսը խաչակնքելով՝ գնում պարկում է օգան:

Ծննդկանի սնարի մաս գնում են ակիշ, սանգերք և ալլ երկաթեղէն, բարձի տակ պահում են սուր, նարեկ, նշխարք կամ հաց, վերմակի վերայ շուլուլում են ասեղ և ալս բոլորը նքա համար, որ չարերը չմօտենան: Ծննդկանին պարկեցնելուց յետոյ, գայեակը լողացնում է երեխային առափ մէջ, եթէ առաջ է՝ գալ, իսկ եթէ վատառաջ՝ սառը ջրով, վրան աղ ցանում, մօր անկողնու վրայ բալուլում, վրան մի հաց գրած և թևերին առած տան մէջ մի սեան բոլորն երեք անգամ պտրտում, որ չար չգիպի, յետոյ ձեռին ակիշը, ծայրին սոխ, ելնում է դուրս, գառնում գէպի ազօթարան և երեք անգամ ասում. «Աստուած, աղիս զամթը բաց էրա», ապա գալիս է ներս և շշնջում հեռեկալ ազօթքը:

Էրնէկ, էրնէկ վարդակուտին,
Լուսաթաթախ թույն էրեսին,
Չանքը մաս Նորսէին,
Հուրջան առաւ Քրիստոսին,
Ծնաւ բերեց Աստուածորդին:
Անքան մտւոյրը գրուեցաւ,
Խանձարուլով բալուլուեցաւ,
Դեա Յորդանան մկրտեցաւ.
Մարգարէներ, գրքեր՝ բերէք,
Ճգնատրներ, շատր էղէք,
Անուն Յիսուս կառարեցէք:

Յետոյ թեթևութեամբ նստում է ծննդկանի վրայ և ասում. «Մայրամ ¹⁾ Ծանգա ես, թէ թեթևա:—Թեթևով անցրինի, պատասխանում է ծննդկանը:

Դայեակը գնում է բալուլը ծննդկանի աջ կողմը, մայրն էլ ալդ օրը շարունակ երեսն երեխայի երեսին գարձրած է

¹⁾ Ինչ և լինէր ծննդկանի սեռերը:

մեռւած: Յետոյ գայեակը ձեռի ակիշով խաշականքում է ծնընդ-կանին ասելով:

Ընտան իրթնկայ էլաւ,
Սուքչառ գաւն փակ էլաւ,
Մէկը Յիսուս, մէկը Քրիստոս,
Սերտբէք, Քերտբէք,
Ցգոցկնի իրթիկը գան:

Ակիշի ծալրի սոխը հանում ուտեցնում է ծննդկանին, որ չուշտթափ է կոթն ուեղանայ: Իսկ ակիշը անկեցնում է ծննդկանի սնարի մօտ ու չար չմտենայ:

Եթէ երեխան առջիկէկ է, մայրը ծիծ չի տալիս մինչև որ մի բնծայ է ստանում կերտորից: չտտ անգամ էլ առաջին օրը բոլորովին ծիծ չեն տալիս, երեխային համբերող զարանելու համար, բայց ինքը խմում է քաղցր օշտրակ և ուտում ձուաձեղ կամ խուրի և կամ հաւկիթ, իսկ եթէ պատ է, սոխ ու հաց:

Ծննդկանին այսպէս շահելուց յետ՝ գայեակը վերցնում է բնկերքը և տանում թաղում չոր հողի մէջ և տէրունական աղօթքն ասելով՝ Ծննում որ զլազանայ, ապա թէ ոչ՝ սկըսողնայ և ծննդկանի սիրտը կը թռթռի, կը մարեմբի և անհրաժեշտ կը լինի նորից գալ «հայր մեր» ասելով Ծննել մեացնել բնկերքը, որ ծննդկանը առողջանայ:

Այս ժամանակ արդէն տան Ծառան կամ փոքրերից մին փազում է ազգականներին և բարեկամներին աչքի լուս: Աւշքա լուս, շաքար ապրա, աղջիկդ պառկու մանչւ բերեցա:

— Աչից լսով մեռա, օտաղգ մեռնիմ, բարի ազատում ըլլի, Աստուած հօրով մօրով պահէ: Ե՛, եփ ազատու, փարի զօլայ ազատու, հարցնում են ապրանքը և մի քանի կողէկ կամ մի, երկու հաւկիթ տալիս աչքի լուս տուողին, միքա՛ նիսն էլ ներս հրաւիրում և հիւրասիրում են:

Մի քիչ յետոյ մօտիկ ազգականներն ու հարեանները գալիս են տեսութեան, չքորդան են բերում ծննդկանին— բերում են խաշած հաւկիթ, կամ ձուաձեղ, կամ խուրի, կամ մալէզ ապուր, կամ փալուզայ, կամ հասութայ և կամ մի զիւզումի մէջ եփ տուած թէլ: Առաջին քորդան բերողի քոր-

դանը չեն վերագործնում մինչև երեխայի պարան ընկնելը՝ ճանեցիք հիւրասիրում են որանց թէյով կամ հացով։

Տղամարդիկ ևս համախմբւում զայիս են կտուրը և մի փայա գէժ տալով հերթիկին, «Խաչքը վերուցէք, տղաք, վերուցէք» բղաւում։

— Ահ, չէ, ձեր պատիւը զլիսու զբայ, նես հրամեցէք, պատիւ տամ, մէ գտամ ձեզի զուրպան է, տտում է տան մեծը։

Նրանք իջնում են վայր և շնորհաւորում. «Աչքերա լուս քլլի, շնորհաւոր զուսկ քլլի, հօրով, մօրով քլլի»։

Տան տէրը հրաւիրում է նրանց նստել և հիւրասիրում է օգիւղ ու թէյով։ Դասեակը գնում է երեխան հիւրերի գիրկը և նրանցից ոտանում 1—10 կոպէկ ընծայ։

Այնուհետև գայեակը օրը մի անգամ լողացնում է երեխային տակով։

Երկան փրիկ

Թւոփ աւ ցափիկ

Ճուլիէ մօրիկ։

Նւ. օրն երկու անգամ բալուլում ու լուանում կեղատա շորերը։

~ ~ ~

Հաւատալով թէ շորերն անկնունք երեխաներին փախում են իրենց նիհար օրդիների հետ, օրոնք մկրտութիւնից լետոյ շաա քիչ են տպրում, ինչպէս Կործախում, իբր, երկուսը պատահել էր, աշխատում են կնունքը կարելույն չափ շուտ կատարել։

Ամենից առաջ մի սեւալայի կամ մաղի մէջ գնում են մի կարմրցրած հաւ, զաթայ, մի քանի զոյգ գուլլայ, մի քանի թռչկինակ, երբեմն էլ մի զոյգ սանապան (թողլուխ) և գայեկի ձեռքով ուղարկում քաւորին։

«Սանամէրգ խանչան զրկեց, տտում է գայեկը քաւորին, հրամմէ էգուց տղան կնքէ»։

Քաւորն ընդունում է սխանչան, մի քանի կոպէկ տալիս գայեկին և երկու արշին չիթ ուղարկում սանիկին հանգերէի համար։

Յետոյ դայեակն իւր տնից բերում է եկեղեցապատան բալուլոցը, որով բալուլում է երեխային: Նթէ երեխան առջինեկ է, մեռտնաթը տանից են անում և վերջն ընծայում եկեղեցուն:

Գալիս է քահանան և տան մէջ կատարում կնունքի խորհուրդը, լետոյ երեխան դայեակի գրկին, տան մի քանի աղամարդկանց հետ գնում են եկեղեցի, ուր եկած է լինում քաւորը: Երեխայի հայրը մկրտութեան խորհուրդը թէ տանը և թէ եկեղեցում կատարելիս իրաւունք չունի ներկայ գտնուելու:

Եկեղեցում երեխան գնում են քաւորի գիրկը և մկրտում: Մի քանի կնունք եղած միջոցին նախ մկրտում են արու երեխային, թէկուզ մինչև սրա բերելը աղջկայ վրայ ծիսակատարութեան կէսն էլ կատարած լինէին:

Մկրտելուց լետ՝ քահանան խաչը ձեռին, փառւորաբը գրցած շրջոյ 'ի լուսոյ շարեականն տակով գնում է տուն: Քաւորն երեխան գրկած հետեւում է նրան:

Ծննդկանը խոնարհում պաղնում է նախ՝ քաւորի ոտքը և ապա բալուլը, առնում է երեխան գիրկը և նստում: Քահանան աղահպանիչն է ասում և երբ վերջացնում է, շնորհաւորում է հետեւեալ խօսքերով, որ միւսները փոքր ինչ փոփոխելով կրկնում են.

«Աւգներգ լուս, շնորհաւոր մկրտութիւն ըլլի, Աստուած հօրով մօրով պահէ, խոր ծերութեան հասցնէ, քուկ տ, քաւոր աղա, գատումքդ կատար»:

Ծննդկանը համբուրում է խաչը և 3—10 կոպէկ խաչհամբուր տալիս քահանային: Մինչև այս ժամանակ բոլորը կանգնած են լինում: Հիմա նստում են աւագութեան կարգով, օճիւի մի կողմը նստում է քահանան, մօտը կնքաւորը, սրա մօտ ամբողջալը և ուրիշներ՝ հասակի համեմատ: օճիւի միւս կողմը նստում է տանուաէրը, նրա օգնականը, գիւղական գատաւորները և ուրիշներ՝ դարձեալ հասակի համեմատ:

Օճիւի մէջ եփ է գալիս գիւղումով ջուրը՝ վերան թէյամանը: Կարողութիւն ունեցողները նախ երկերգու բաժակ

օգի են հրամցնում ամենքին, որոնք հետևեալ բարեմաղթութեամբ խմում են. «Նեոքէդ անհատ: Օրհնեա՛ Տէր, տէր տէր ջան, կենդանութիւն. կնքահայր, գառուա՛քտ կատար, վարձքտ Արուստղէմ. աթոռակա՛յ, սաղ էղնիս. իւզբաշի, ջանմ սան. ջամբաթա սահմադա»:

Յետոյ երկերկու բաժակ թէյ են տալիս, մինչ իսկ եթէ թէյը ժամանակ էլ չլինէր: Ապա խոնջան գնում են երկու սաարնների միջև և հաց տալիս: Կնուէքի հացը որսչուած չէ, թէ էնչ կերակրներից պիտի բաղկանայ, միայն սովորաբար երեք տեսակից պակաս չէ լինում: Հացը վերջացնելուց յետոյ, քահանան պահպանիչ է ասում և այս ժամանակ քուարը տալիս է քահանային 20 կապէկ, աթոռակային 10 կ. ախրացուին և ժամակույին երբեմն միայն երեքից հնգական կապէկ: Նրեխայի հայրն էլ քահանային 10 կ. է տալիս պահպանիչ տակուն համար: Յետոյ աղամարդիկ գնում են և կանայք տանից օգան են հրաւիրում, ուր հաց են ուտում: Հարուստները հացից առաջ մի մի բաժակ օղի ևս են տալիս: Սովորաբար հրաւիրում են իրիցկեկանը, և առաջին պատիւը, առաջին տեղը, սեղան 'օրհնելը նրան է պատկանում:

Արու երեխային մեռանից շուտ, երեք օրից յետոյ են հանում, որ ճակատով ըլլի, լամնչէն, իսկ աղջկան 7 օր պահում են, որ ամաչկոտ և պարկեշտ լինի: Նիւթ երեխան մեռանի մէջ մեռնի, հաւատում են թէ եօթը պարտին օգուտ է, և միայն քուարը գրկած տանում է մինչև գերեզմանատուն:

Մեռանից հանելիս՝ գայեակը հանուեցնում է աղան, մի մաքուր ամանի մէջ լուանում է նախ մօր ձեները և ապա երեխայի այն մասերը, ուր մեռան է քսուած և մեռանլաթը: Յետոյ լողացնում է երեխային գոյ ջրով տաշտի մէջ, քշում է երեխայի ձեռքերը և ասում. «Թեւերս օրն ըստըզըր էրկննայ, քաշում է ոտքերը և ասում. «Մազիքտ օրն ըստըզըր էրկննայ, յետոյ վիզը՝ «Պայքտ ըստըզըր էրկննայ: Տաշտի երկու ծայրերին մի մի փոքրիկ երեխայ մի մի մամ են բռնած լինում, երբ գայեակը երեխան տաշտից հանում է, սը-

բանցից մին գէպի գուրս, միւսը գէպի ճճախն է վազում և հանգցնում մամերը: Նիժէ հարցնենք պատու գայեկին գրա խորհուրդը, նա խոր համազմունքով կ'ատէ. «Եւս փախչին կ'որ աղան սրտստ բլլի, գիպա ճճախն ա օր վազեն կը, աղան բաղգաւոր բլլելու հմար է»:

Դայեակը երեխան բալուլում, տալիս է մօրը և տաււմ. «Աստուան մեացական էնէ, հօրով մօրով պահէ: Նա էլ պատախանում է. «Վարձքա երուսաղէմ, շնորհակալ էմ, սաղ բլլիս: Կեսուրը տալիս է գայեակին 20—50 կ. փող, մի քարզան ալիւր կամ աղ, մի զալիպ սապան և ճամբու գնում: Այնուհետև մինչև քառասունքը լրանալը կեսուրն է օրը մի անգամ լողացնում երեխային և երկու անգամ բալուլում, մին լողացնելիս, միւսը երեկոյին»:

Նիժէ ծննդկանն անթաւախն է (հարուստ, ծառայ ունեցող) 15—20 օր է պարկած մնում, և մինչև այդ օրն էլ յետաձգում է երեխային մեռանից հանելը, իսկ եթէ ջրվրան է (աղքատ) 3—7 օր: Երեխան մեռանից հանելուց յետոյ անեցիք լողացնում են ծննդկանին և պարկեցնում: Միւս օրն արգէն ծննդկանն ինքն իրեն վեր է կենում, աղօթք չչնդալով շարերը հագնում: Տնեցիք շնորհաւարում են՝ տսելով. «Բարով խէրով խոտա մոտա ժողուեցիր էլարս. ժողովում են նրա անկողինը և անգը մի մեխ խփում տսելով. «Մըխը իստեղ ամբնայ, աղան ա ֆան ձիգ մնայ: Յետոյ խոտ բերում ծննդկանի աղասուած անգում վառում ամէրընտաղ անում»:

Ծննդկանը երեխան գիրկը մի շիշ (երկաթեայ ձող) և մամեր ձեռին երեք անգամ անցնում է ամէրընտաղի վրայից, երեք անգամ էլ պտտում շուրջը և գնում նստում օրօրոցի մօտ: Այդ ամէրընտաղի մօխից գնում են երեխայի բարձի տակ, որ չգոխենայ և ցաւ չգիպչի:

Մինչև քառասունքը լրանալը մայրը առանձին խնամք է գործնում երեխայի վրայ: Նրբ գայեակը ուրիշ ծննդկանի մօտից վերադառնում է, երբ գիշերով մօրը կամ անասուն է գալիս իրենց մօտ, երբ միս են բերում իրենց տուն, երբ մեռել են անցկացնում տան մօտով, երբ մի ծննդկան է գալիս

իրենց մաս՝ հոգատար մայրը խնայն բարձրացնում է երեխան, որ կտի չլինի, այսինքն ժամանակին տաք ելնէ, քայլէ:

Եւ եթէ մի անհոգութեամբ երեխան այդ Հիւանդութիւնն ստանում է, մայրը բժշկելու համար երեք օր շարունակ օրը մի անգամ տանում երեխային մի նահատակի գերեզմանի վրայ լողացնում է և ամանը կտարում: Եթէ դրանից փոք մուրում, որով մեղրամամ գնում հալում և իլիկի գլխի ծակով անում ջրով լի թասի մէջ: Ստացուած ձեռք գուշակում է թէ կտին ումից է եղել. ապա այդ ձեռք պատանքում և եթէ ճանապարհանքի միմեանց կտրող տեղում թաղում:

Եթէ կտիը ծննդկանից է յառաջացել՝ գոգանում են այդ ծննդկանի տղի հողշորը, ձգում թոնիրը և ամուխ տալիս տղին—այդ շորի ծուխի վրայ բռնում երեխային: Կամ գոգանում են նրա թթիմորը, ձգում ջրի մէջ և այդ ջրով լողացնում երեխան: Ոմանք էլ խաչերկաթ են գցում տաշտի մէջ, երեխային լողացնում և կանգնեցնում վերան:

Իսկ ուրիշներ երեխային երեք օր շարունակ օրը մի անգամ միևնոյն քաջորի հետ կշռում են. եթէ երրորդ անգամին երեխան ծանրանայ, կըմեռնի, իսկ եթէ թեթեւանայ, կը առողջանայ երբ քաջորի հետ լողացնեն:

Երեխայի քառասունքը չլրացած՝ հօր շորերից չեն ցկում վերան, որ խորշակ չլինի: Երբ քառասունքը կատարուի կամ ճեռանընդառաջը հասնի, մայրը երեխային լողացնում է, ինքըն էլ լողանում, մաքրում, ապա կանչում է գայեկին, տալիս երեխան գիրկը և նրա հետ գնում եկեղեցի, կանգնում աւագանի կողմը, քառասուն ծուր գնում և աղօթում:

Եկեղեցին արձակուելուց յետոյ գայեակը խնդում է քահանային երեխային քառասունքիցը հանել: Նա էլ կատարում է եկեղեցական խորհուրդը և ստանում երեխայի մօրից 10 գ. խաչամբօյր: Գայեակը կրկին բերում է երեխան տուն և 5 կօպէկ փող ստանում:

Քառասունքից հանելուց յետ մայրն աղատ գուրս է գրնում տանից և զբաղւում իւր գործերով: Այնուհետև մայրն

աւելի քիչ է գրադոււմ երեխայով: Նա օրօրոցի մօտ գնում է ամանով ջուր, որ չարերը չմօտենան երեխային: Բարձի տակ գնում է օձի շապիկ, որ երեխան իմաստուն լինի, նոյնպէս և նշխարք, որ չարերը չմօտենան: Երեխային գուրս տանելիս կրծքին հաց են գնում, որ չարերը չմօտենան:

Նա գրկում է երեխան, ցոյց տալիս լուսինը և ասում. «Քեռիք, քեռիք, որպէսզի երեխաների վրայ իշխող լուսինը չգնասէ երեխային: Չար երեխային խելօքացնելու համար նստեցնում է նրան բակի մէջ և չորս բոլորից վերան աւելում:

Եթէ երեխան վատաւոյժ է, զօղանում են մի քաջաւոյժ մանուկի շարեր և նրանով բալուլում նրան, որ լուսնայ, Նայն նպատակով վատաւոյժ երեխայի շապիկը փարաւում են հասակակից քաջաւոյժ երեխայի տան հերթիկից:

Եթէ իշխող լուսինը — վերինը — զնասում է, բժշկելու համար երեխային կանգնեցնում են սեան մօտ և մէջքի մօտից 3 մեկ միում սեանը: Նայն նպատակով լուսնի նօրին, մի չորեքշաբթի կամ ուրբաթ երեկոյ, հայրն ու մայրը ելնում են կաուրը: Հայրն երեխային գնում է թիւս վրայ, տալիս մօրը ասելով. «Քուք է նէ՝ քեզի, իմօ է նէ՝ լից տոււ: Մայրն ասնում է նախ երեխան թիւս վրայից և ապա թին ու նոյն կերպ վերագարւնում:

Երբեմն որդիները թփի են լինում — մինչև մէկուկէս տարեկան դառնալը մեռնում են: Այս ցուից ազատուելու համար մայրերը՝ յղութեան, երեխան խաղալիս և ծննդաբերութեան օրերն երեք երեք անգամ անցնում են յդի իշու տակով՝ փորին մի մի անգամ խփելով և վզի կողմից դառնալով ասում են. «Իմ թփիքս քեզի, քու թփիքս ինձի»:

Նայն նպատակով այդ ժամանակներում իշու կաթ են խմացնում յդի կնոջը: Նօրածնին փսկէ մազի մէջ են առնում: Երեխային մի ամբողջ տարի մուբալով են պահում:

Եթէր գուռ մուրում և տալիս են մի բազգաւոր, ծնողք ունեցող աղջկայ, որ մի շապիկ կարէ և այս հագցնում են երեխային:

Լուսաւորչականութիւն ընդունած մի այլ աղգու են քաւոր անում:

Նոր ծնած ջորու շապիկը հագցնում են նորածներն և վեց օր այդպէս պահում: Ապա մի կտորը համայիւ շինում, վզից կախում, իսկ մնացածն սպիտակ շորի մէջ փաթաթած աղօթելով թաղում:

Սև շուռ, սև կառու և սև աքաղաղ են պահում, որովհետև սրանք իմաց են տալիս չարերի մօտենալը, սրունցից և յառաջանում է թփիւրն:

Երեխայի վզից շատերը դալլի տառն են քաշ տնում, որ կրծելով լնակերքը շուտով մաշուի և ատամները շուտով ելնեն:

Երեխան առաջին ատամները հանելիս առեկահատիկն են անում. հատիկի—խաշած և քամած ցորեն—հետ խառնում են մանր ընկալը, շաքարի մանրունք և շաքարեղէններ, երեխային նստեցնում և այդ բոլորը գլխից 'ի վայր ածում ասելով. «Ինչքա օր հատիկը գլխուս թափաւ, առկէքա ա ատպէս դուս թափիչ»:

Երեխայի ձգած ատամը գնում են մի բարձր տեղ և տնում երեխային, թէ այսչափ երկարիս:

Սրբ երեխան ազուկ է լինում—լեզուն չի բացւում,—եկեղեցու բանալին քսում են բերնին, որ սկսի խօսել:

Երեխային $\frac{1}{2}$ —3 տարի ծիծ են տալիս և կտրելիս՝ ծըծին ցիւ կամ առիւ աւզաւ են քսում, որ երեխան զարշի և ալլ ևս ծիծ չուտէ: Երեխային հին խնձախ չեն տալիս, որ բթամիտ չլինի:

Երեխային ուսման տալիս գիշերը նրա բարձի տակ կուտ գնացած (թանիր ընկած, վառած) հաց և աղ են դնում, որ առաւօտ երեխան տալիս է շանը՝ ասելով. «Քու սուր իզանդ ինձի տու, իմ քոս իզանս քեզի առ»:

ՄԸՆԿՈՆՑ ԿՈՍԻՆՈՐԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Ախալքալաքի գաւառի հայ գիւղացի ծնողի սէրը գէպի իւր որդիներն այնքան զարգացած չէ. նա որդու վրայ նայում է աւելի շահագրգռական տեսակէտով. նրա համար որդին մի մալ է, որին ծախելու և գինն ուտելու իրաւունքն ինքն իրեն